

Радивоје ПРЕЛЕВИЋ

НЕКА ОБИЉЕЖЈА СТАНОВНИШТВА ЦРНЕ
ГОРЕ ПРЕМА ПРВИМ РЕЗУЛТАТИМА
ПОПИСА СТАНОВНИШТВА,
ДОМАЋИНСТАВА И
СТАНОВА 2003. ГОДИНЕ

- Осврт -

Велико интересовање за резултате пописа становништва, спроведеног 2003. године, као да је потпуно нестало, спласло или бар спало на занемарљиву мјеру, након што су саопштени први резултати овог врло значајног, истовремено и сложеног и по обухвату најобимнијег статистичког истраживања. У ствари, енормно велико интересовање владало је само за резултате пописа о националној припадности, матерњем језику и вјероисповијести, и у извјесној мјери и о укупном броју становника наше републике. Сви остали подаци саопштени као први резултати пописа, као што су број домаћинстава, број станова, неки подаци о сточном фонду, остали су у сјенци три “најважнија питања” пописа. А они нуде значајна сазнања, нарочито ако се упореде са резултатима претходних пописа, поготово из периода од завршетка Другог свјетског рата. У том периоду у Црној Гори спроведено је и располаже се с великим фондом података из шест пописа, који су извршени 1948, 1953, 1961, 1971, 1981. и 1991. године.

У свим досадашњим међупописним периодима становништво Црне Горе се увећавало и то са значајним релативним растом. Тако се раст становништва Црне Горе од 1948. до 1981. године кретао изнад 10%, да би 1991. године био преполовљен и

износио је свега 5.3%. При томе је важно нагласити да је тај пораст становништва увијек био мањи од природног прираштаја, што значи да је број иселјеника из Цре Горе био већи од броја уселјених у Црну Гору у читавом овом периоду.

Према првим резултатима пописа 2003. године у Црној Гори је утврђен број становника 672,636¹⁾. То је у односу на претходни попис више за 57.601 или 9,4%. С обзиром да је у посљедњем међупописном периоду (1991-2003. године) природни прираштај износио око 50.000 становника, значи да се, први пут, у читавом периоду послје Другог свјетског рата, јавља позитиван миграциони салдо у кретању становништва Црне Горе. Наиме, у Црну Гору се у овом периоду уселило више око 7000 становника него што се иселило! Можда овај податак и није изненађење, ако се имају у виду велике демографске промјене које су биле условљене распадом бивше СФРЈ и ратним збивањима у окружењу. Пораст становништва забиљежен у овом међупописном периоду није једнако карактеристичан када се просторни размјештај сагледа по општинама. Напротив, тада се оцртавају супротна кретања. Наиме, до знатног раста броја становника дошло је у свим приморским општинама и општини Подгорица као центру републике, док је у чак 8 од укупно 21 општине забиљежен пад. То је 7 општина са сјевера републике као и општина Цетиње. Даља, детаљна обрада пописа, нарочито миграциона кретања сигурно ће потврдити ову констатацију.

И број домаћинстава и станова, за које готово и није било интересовања, и те како је важан. И из њега се могу извући значајне карактеристике. Број домаћинстава, из пописа у попис, у сталном је порасту и то бржем од пораста укупног становништва. О томе најбоље говори податак да је број чланова домаћинства са 3,80 у попису 1991. године опао на 3,24 у попису 2003. године. То значи да се патријархална породица све више раслојава, те да расте број самачких домаћинстава, односно атомизираних (крњих) породица.

Број станова из пописа у попис стално се увећава и то знатно брже од број домаћинстава. Овај пораст изузетно је велики и то управо у посљедњем међупописном периоду. Тако је број

¹⁾ Поређење првих резултата пописа 2003. године извршено је са коначним резултатима пописа 1991. што ништа не мијења квалитет, јер су разлике занемарљиве. Књиге коначних резултата почеле су да излазе након овог научног скупа.

станова у периоду од 1991. године до краја октобра 2003. године увећан чак за близу 80.000 или за једну четвртину (24,03%). Све је више домаћинстава са два или више станова на различитим локацијама, који се користе повремено, за одмор и рекреацију или у вријеме сезонских радова у пољопривреди. Детаљна обрада показује, наравно, и број оних који немају ријешено стамбено питање (подстанари), као и низ других података о површини стана и квалитету као што је број соба, прикључења на водоводне и канализационе инсталације, начину загријавања, прикључењу на инсталације струје и др.

А сада кратак осврт на резултате пописа 2003. године према изјашњењу о националној припадности, матерњем језику вјероисповијести. У овом, као и у свим досадашњим пописима, национална структура становништва, те структура према матерњем језику, нешто мање и структура према вјероисповијести заузимале су врло важна мјеста. То су, иначе, обиљежја која највише подлијежу различитим утицајима. Нарочито су подложна утицајима актуелне политике. С тога становишта нарочито су интересантни подаци пописа 2003. Подаци о националној припадности, матерњем језику и вјероисповијести становништва увијек су, додуше са различитим интензитетом, били у фокусу политике у читавом периоду после Другог свјетског рата. Ово интересовање нарочито је било изражено и у међупописном периоду 1991-2003. године. А у посљедњој години - двије непосредно пред извршењем пописа, који је редовно био предвиђен у априлу 2001. године, кампања политизације пописа доведена је до усијања, што је поред избора и нестабилних политичких прилика сигурно утицало и на његово одлагање. Ипак, попис је након одлагања, спроведен са закашњењем од двије и по године од уобичајеног рока, који је у ствари препорука Уједињених нација. У условима, који се не могу у свему рачунати као нормални и регуларни попис је спроведен и завршен према Закону о попису, методолошким и другим стандардима који су предвиђени за овако сложене и обимне статистичке акције. Зато у првом реду припада заслуга Републичком заводу за статистику и нарочито општинским пописним комисијама, који су, свако у свом домену обавеза и одговорности, заједнички координирано привели крају ово сложено истраживање. Све активности завршене су у предвиђеним роковима и саопштени први резултати. Чак и

више од тога. Јер, на основу политичког договора предсједника Републике и неких политичких странака, и ако програмом није било предвиђено, уз додатни напор Републичког завода за статистику - Монстата и општинских пописних комисија, урађена је, у релативно кратком року, структура становништва према националној припадности, матерњем језику и вјероисповијести и тиме задовољено изузетно велико интересовање, не само политичке, већ и стручне, научне и најшире јавности за ове податке.

Како овај осврт нема претензија да дубље анализира податке из пописа 2003. године о слободно изјашњеној вољи грађана, националној припадности, матерњем језику и вјероисповијести, могуће је за ову прилику извући неке основне, важније карактеристике, које нуде само бројке о ова, нема сумње, изузетно важна три обиљежја. То се нарочито примјеђује, ако се подаци упореде са пописом из 1991. године, што ће овога пута бити и учињено. Дошло је до значајних промјена структура, нарочито у погледу националне припадности и матерњег језика.

Највећа групација, која је према попису из 1991. године чинила 380.467 становника или 61,86% знатно је смањена и након 12 и по година тај број износи 273.366 становника или 40,64% од укупне популације, што је мање за 107.101 становника. Наравно, ријеч је о најбројнијој популацији у Црној Гори, која се у националној припадности исказује као Црногорци. Сљедећа групација која се исказује као Срби знатно је увећана у односу на претходни попис. Наиме, она је са 57.453 нарасла на 201.892 лица, што је више од три и по пута или 144.439 лица. Како је овај пораст знатно већи од смањења броја Црногораца поставља се питање, одакле оних тридесетак хиљада, који су се овога пута изјаснили као Срби. Загонетка је лако рјешива ако се зна да је готово толико број (преко 26.000) у попису 1991. године изјаснио се као "Југословен". А у овом попису, наравно, тог обиљежја нема.

Но, изјашњење једног дијала црногорске популације из претходног пописа, у другу (српску) није карактеристика само црногорске популације. Слична, ако не и идентична ситуација догодила се и са Муслиманима. Наиме, ова јединствена популације, којој је тај статус признат још од пописа 1961. године, подијелила се у овом попису на два дијела. Један дио (знатно већи) који себе сматра Бошњацима тако се и декларисао у

попису. Њих је 63.272 или 9,41% укупне популације Црне Горе. Остатак од 28.714 или 4,27% себе сматрају Муслиманима у националном смислу. Укупно их је, дакле, 91.986 лица или 13,68% укупне популације Црне Горе. Како је у попису 1991. године број Муслимана био 89.614 или 14,57%, извјесно је да је ова популација у структури смањена за близу 1% - тачније 0,89%. Ово поређење је направљено из простог разлога, што у попису 1991. године није било одреднице Бошњак, иако ће у коначној обради пописа 2003. године бити исказане обје одреднице и Муслиман и Бошњак одвојено. Тиме статистика не ствара ни посебне ентитете, нити крши категорије система (ако постоје) већ снима фактичко стање (фактицитете) о изјашњавању о националној припадности (у овом случају), као што то чини и у снимању других појава и кретања и тако упућује заинтересоване на стварна кретања, макар и она одступала од утврђених норми или правила понашања.

Четврта по бројности популација у Црној Гори према попису 2003. године као и у ранијим пописима су Албанци. У овом попису њих је регистровано 47.682 или 7,09%. Прије више од 12 година Албанаца је било 40.415 и у структури становништва представљени су са 6,57%. То значи да је укупан број Албанаца у укупној структури у попису 2003. године повећан за око пола процента (0,52%). Број Хрвата у Црној Гори иако повећан са 6.244 на 7.062 остао је у структури исти - 1,05% 2003. године према 1,02% у 1991. години. Једино број Рома у попису 2003. године (2.875) смањен у односу на 1991. годину (3.282). Али је зато повећан број становника Црне Горе који су искористили своје уставно право и да се не изјасне о својој националној припадности, као и оних за које је овај податак непознат. Првих је чак 28.885 или 4,29% укупног становништва, а других знатно мање, односно 10.532 или 1,57%.

Изјашњавање становништва о матерњем језику такође пружа врло занимљиву слику. Доминантан српски језик, који је као матерњи означило 510.291 грађана Црне Горе у попису 1991. године, након 12 година „изгубио“, је чак више од 100.000 својих поборника. И у структури, иако је задржао примат са готово 60% (59,67) знатно је опао у односу на претходни попис, када је био заступљен са 82,97%, што је условљено и распадом бивше СФРЈ и настанком нових држава на том простору. Тако су, на некад заједничком (у лингвистичком смислу) српскохрватском

језичком подручју настали одвојени језици: српски, хрватски, босански и у новије вријеме црногорски, који за разлику од претходна три није и званично кодификован. Црногорски као матерњи језик у попису 2003. године означило је 144.838 грађана Црне Горе, што чини више од једне петине, или 21,53% од укупне популације. Овај податак није могуће коректно упоредити са резултатима пописа из 1991. године из простог разлога што су црногорски и тада бошњачки језик сврстани у “остале језике” што је тада била не тако мала бројка од близу 50 хиљада (48.549) или 7,89%. Оваква грешка у коначним статистичким исказима резултата пописа 2003. извјесно је, неће се поновити, већ ће се подаци о било којем обиљежју, па и о језику исказати према стварно установљеном стању, без обзира да ли су та обиљежја и званично утврђена, кодификована. То је иначе, у статистици правило да под „остало“, сврставају оне величине, које су незнатне, мале и не чине ни 2% од укупног кванитета појаве. Тако ће се и бошњачки, у новије вријеме кодификован као босански језик, наћи заједно и тада ће заузети трећу позицију, одмах иза српског и црногорског језика, да би на четвртном мјесту по заступљености дошао албански који је као матерњи означило 49.456 грађана Црне Горе у попису 2003. године.

За разлику од националне структуре и структуре према матерњем језику, структура према вјероисповијести готово је у потпуности стабилна, дакле, без озбиљних промјена. Тако је православних вјерника у попису 2003. било 69,61% од укупне популације, док је прије 12 година било 69,12%. Друга по бројној заступљености је исламска вјероисповијест. Вјерника исламске вјероисповијести у овом попису регистровано је 141.105 или 20,98%, док их је у попису 1991. године било 118.016 или 19,19% што значи да је припадност исламској вјероисповијести незнатно повећана и то за мање од два процента (1,79). И број вјерника католичке вјероисповијести остао је готово непромијењен: 4,19% у попису 2003. године и 4,41% у попису прије 12 година. Број грађана који нијесу вјерници иако у опадању у односу на претходни попис релативно је мали свега 6.170, док је број грађана који се нијесу изјаснили о вјерској (конфесионалној) припадности у порасту 2003. године у односу на попис 1991.

Најзад, ако бисмо хтјели да резимирамо неке основне карактеристике првих резултата пописа становништва, домаћинства и станова спроведеног у новембру 2003., онда се намећу прије

свих сљедећи закључци: дошло је до значајног раста становништва, готово двоструко више од оног који је регистрован у попису 1991. године. Очигледно, Црна Гора је од сталног емиграционог подручја постала имиграционо подручје. Попис, дакле, по први пут, у читавом периоду од завршетка Другог свјетског рата показује да је у посљедњем десетљећу протеклог миленијума у Црну Гору више усељено, него што је исељено становништво. Велике промјене настале су и у националној структури становништва, те у структури становништва према матерњем језику. Једино је структура према вјероисповијести (конфесионалној припадности) остала готово непромијењена, односно ова структура показује врло мали, незнатан варијабилитет. То значи да свијест о религијској (вјерској) припадности није подложна различитим утицајима, па ни политизацији, којој је попис био непримјерно изложен. Но, ова и низ других карактеристика које ће показати комплетна обрада пописа након годину – двије дана треба да подстакну државне органе, научне и друге институције и појединце да знатно озбиљније, дубље и промишљеније анализирају огроман фонд података који се добија пописом, како би се, држави, односно њеним надлежним органима пружила потребна и валидна основа не само за оцјену постојећих стања, кретања и појава у њима већ и за политику развоја, како друштва-заједнице у цјелини, тако и нарочито становништва као основног ресурса тога развоја.

И на крају овог осврта на резултате пописа 2003. године, ваља свакако рећи да на неке неутемељене критике и интерпретације пописних резултата које су условљене политичким разлозима или непознавањем стручног и научног приступа статистичким истраживањима не треба ни одговарати јер ионако ту се ништа не може промијенити: интерпретације резултата пописа са политичким конотацијама имају одређени политички циљ и без обзира на неутемељену аргументацију аутори неће одустати од свог циља, према томе и од циљне интерпретације - тумачења резултата пописа. А ове друге, који се не разумију или не знају валидност научног метода који се примјењује у статистичким истраживањима, илузорно је убјеђивати у произвољност и површност тумачења појава и кретања онако како их они виде. И они ће остати при својим изреченим ставовима и оцјенама.

Ових дана почеле су да излазе и књиге коначних резултата пописа 2003. године. Прва књига је управо структура по националној припадности.

Постоје разлике између коначних резултата и првих резултата саопштених убрзо по завршеном попису. Разлике нијесу условљене квалитетом спроведеног пописа као ни квалитетом обраде коначних резултата. Разлике су методолошког карактера. Наиме, у стално становништво укључивано је, у свим досадашњим пописима, осим овог посљедњег, и становништво које као радници или чланови породице бораве у иностранству, а мјесто сталног боравка им је у Црној Гори. Ово становништво сматрано је на привременом боравку у иностранству, иако је и сама та дефиниција непрецизна. Сходно међународним стандардима и препорукама, у попису 2003. године у стално становништво Црне Горе, од контингента који је у иностранству, укључено је само становништво које је на раду или боравку у иностранству до годину дана, али и страни држављани који у Црној Гори бораве дуже од годину дана. Ова разлика је значајна и треба је имати у виду приликом поређења података са ранијим – свим послеријатним пописима. Разлика се нарочито примјећује код националне структуре. Тако национална структура, према критеријуму сталног становништва, примјењеном у попису 2003. године у Црној Гори изгледа овако: Црногорци 43,16%, Срби 31,99%, Бошњаци 7,77%, Албанци 5,03%, Муслимани 3,97%, Хрвати 1,10%, Роми 0,42%, остали 1,02%. Респектабилан је и проценат оних који се нијесу изјаснили ни определијелили национално 4,35%, док је број оних који су се изјаснили регионално (0,20%) и са непознатом етничком припадношћу (0,99%) релативно мали и занемарљив. Ове разлике имаће одраза и на језичку и вјерску структуру, јер су оне у јакој, корелативној вези са националном односно етничком припадношћу, док на остале структуре, као што су полна, старосна, образовна и друге, ако их и буде, биће веома незнатне и занемарљиве.

Све друге карактеристике становништва, домаћинства и станова у Црној Гори дате у овом осврту аналитички су валидне, јер се не разликују битно од оних које показују, или ће показати коначни резултат пописа. И на крају да закључим: овај мој

осврт на прве резултате пописа 2003. године, иако без већих претензија на дубље анализирање резултата пописа, имао је двоструки циљ: најприје да задовољи интересе најшире јавности за подацима о становништву, а потом и нарочито да подстакне државне органе, стручне и научне институције и појединце у њима да на знатно промишљенији и студиознији начин валоризују огроман рад који се улаже у пописе као сложена и обимна статистичка истраживања. На моје велико задовољство, овај циљ се у потпуности остварује, што се науке тиче, што се потврђује и овим научним скупом. Остаје да видимо да ли ће ове оцјене и квалификације заинтересовати и надлежне државне органе да се више баве овом проблематијом.

Radivoje PRELEVIĆ

**SOME CHARACTERISTICS OF POPULATION OF
MONTENEGRO ACCORDING TO THE FIRST RESULTS
OF POPULATION, HOUSEHOLDS AND DWELLINGS
CENSUS 2003**

Summary

Population, Households and Dwellings Census was conducted in November 2003, with a two and half years delay.

The Census was conducted in the circumstances that generally could not be regarded as regular and normal. Besides, the Census was conducted successfully, with all methodological and other standards used for conducting such complex and comprehensive activity.

There was the special interest for the results of specific variables from the Census. These results primarily referred to nationality, mother tongue and religious affiliation.

The basic characteristics that can be stated by the first results are the following:

Number of inhabitants in 2003, compared to the number in the previous census increased 9.4%, calculated according to the definition of permanent population used in all censuses after the World War II. According to that criterion, population of Montenegro in 2003 was 672.636. Population Census 2003 used another definition of permanent population, what should be kept in mind while making comparisons.

For the first time in the mid-census period, the number of inhabitants is higher than the natural increase.

The major changes were in the structures of population according to nationality, mother tongue and religious affiliation.

Number of inhabitants declared as Montenegrins relatively decreased, while the number of people declared as Serbs considerably increased. In the Population Census 2003, Muslims mostly declared as

Bosnyaks. Other changes are of minor scope. Concerning the mother tongue, the declarations were considerably different. Number of population declaring to speak Serbian language decreased, while the number of those stating that they speak Montenegrin increased. There was also the appearance of Bosnian language as the mother tongue of Bosnyaks. Differences in the religious affiliation were minor, almost not existing.

These days, the books of final results from the Census are being printed. Final results fully confirm the stated characteristics stated by the first preliminary results.

In comparison of results of the Population Census 2003, special note is to be paid to the concept (definition) of permanent populati